

**НАРОДНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СМЕРТЬ
У СВИТОГЛЯДНІЙ ТРАДИЦІЇ
УКРАЇНЦІВ ПОКУТТЯ:
НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ
ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ТА ЛЕСЯ МАРТОВИЧА**

Ірина ТАРАСЮК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9994-1876>

молодша наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ етнології сучасності,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: tarasyuk007@gmail.com

У статті йдеться про народну «філософію смерті» українців Покуття, відображену на сторінках оповідань двох українських письменників кінця XIX — початку XX ст. В. Стефаника та Л. Мартовича. *Актуальність статті* зумовлена потребою глибшого і всебічного наукового пізнання духовного світу минулих поколінь українців. *Об'єктом* дослідження є народні релігійні уявлення покутян про смерть, віддзеркалені у творчості двох українських новелістів — В. Стефаника та Л. Мартовича. *Предметом* же виступають особливості філософського та психо-емоційного сприйняття цього явища у традиційній культурі, відображені у мові персонажів оповідань. *Метою* нашої розвідки є опис та аналіз народної інтерпретації низки релігійних понять (терпіння, покути, смерті, душі, сенсу життя, Божого правосуддя тощо), базуючись на матеріалі прозових творів, у яких відображено концентроване світорозуміння етносу, морально-етичні засади, духовні вартості народу. *Методологічну основу* статті складають порівняльно-історичний та семантичний методи дослідження.

Аналіз текстів низки новел засвідчує, що питання терпіння, смерті, сенсу життя, уявлення про земне існування людини як перехідний етап до Вічності, поняття про абсолютну Божу справедливість мали визначальне значення у народній свідомості, викликали занепокоєння і тривогу. Народні уявлення про смерть сформувались під впливом християнського віровчення та пов'язані з давніми світоглядними віруваннями.

Ключові слова: смерть, народні уявлення, «філософія смерті», душа, покута, народна прикмета, народна свідомість.

Iryna TARASYUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9994-1876>

Researcher at the Institute of Ethnology

of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Department of Ethnology,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: tarasyuk007@gmail.com

PEOPLE'S VISIONS OF DEATH
IN THE TRADITIONAL WORLDVIEW
OF UKRAINIANS FROM POKUTTIA:
A STUDY OF WORKS BY VASYL STEFANYK
AND LES MARTOVYCH

This article deals with the people's «philosophy of death» which is inherent to Ukrainians from Pokuttia and reflected on the pages of the works by V. Stefanyk and L. Martovych — two Ukrainian writers of the late XIX and early XX centuries. *This article is relevant*, since it is necessary to gain a deeper and comprehensive scientific knowledge of the spiritual world of past generations of Ukrainians.

The *object* of the research concerns the religious beliefs of Pokuttians as to death in accordance with the works of V. Stefanyk and L. Martovych — two Ukrainian novelists. The *subject* of the research is the features of the philosophical and psycho-emotional perception of this phenomenon in traditional culture, as reflected in the way the characters speak. The *goal* of the research is to describe and analyze the people's interpretation of a spectrum of religious concepts (patience, confession, death, soul, sense of purpose, God's justice, etc.) using prose works which reflect a concentrated worldview of ethnos, moral and ethical principles, and people's spiritual values. The *methodological background* of this article is comparative historical and semantic research methods.

Conclusion. By analyzing the texts of a number of short stories, we prove that the issues of patience, death, sense of purpose, conception of this earthly life as a transitional stage to Eternity, and notion of absolute God's justice were of decisive importance in people's consciousness and aroused anxiety. People's beliefs about death were shaped under the influence of Christian doctrine and were associated with ancient worldviews.

In the works analyzed, the traditional attitude towards death, from the point of view of religion, is recorded for the people's world view. V. Stefanyk and L. Martovych reflected in their novels the people's understanding of the earthly live as a preparation for another, better live.

Further explorations on this topic provide an opportunity to trace the organic connection of traditional religious beliefs of Ukrainians with the philosophical foundations of spiritual culture embodied in the works of Ukrainian thinkers.

Keywords: Death, people's visions, «philosophy of death», soul, confession, folk saying, people's consciousness.

Вступ. У світі нема нічого певнішого, ніж смерть, вона є загальною долею людей: закон смерті стосується усіх, і в тому законі нема жодних винятків. *Од смерти ні откреститися, ні отмолитися; Смерти не отперти; Смерть не минающа дорога; На смерть нема зеля; Смерть лести не знає,* — стверджують народні приповідки. Разом з тим, смерть — то найбільша і мало досліджена загадка людського буття. Наші уявлення про смерть і те, що настає після неї, вкрай важливі, вони мають великий вплив на наше життя, адже пов'язані із одвічними питаннями про сутність людини та сенс її земного існування. Етнографічні дослідження свідчать, що у традиційній культурі багатьох народів, зокрема й українців, смерть, душа, посмертне буття — ключові поняття, які багато в чому визначають духовний світ людини, її психологію, етику, поведінку [1, с. 4].

Розуміння смерті, ставлення до неї у минулих поколіннях закарбовані у багатьох звичаях, обрядах, прикметах, в різних жанрах усної народної творчості, у побутовому мовленні. Своєрідну народну «філософію смерті» зафіксували такі майстри художнього слова, які у своїх творах зуміли змалювати духовний світ простого люду, зокрема його уявлення про смерть. До таких талановитих письменників ХІХ — початку ХХ ст. належали, зокрема, Василь Стефаник, який увійшов в українську літературу як майстер короткої соціально-психологічної новели, та Лесь Мартович, творчістю якого, за словами Івана Франка, «не постидалась би ні одна, далеко багатша від нашої, література» [2, с. 524]. Ці новелісти, а також Марко Черемшина, походять із галицького Покуття, краю між Прутом і Черемошем, використовували у своїх творах покутський або гудульський діалект.

Об'єктом дослідження є народні релігійні уявлення покутян про смерть, віддзеркалені у творчості двох українських новелістів — В. Стефаника та Л. Мартовича. Предметом же виступають особливості філософського та психо-емоційного сприйняття цього явища у традиційній культурі, відображені у мові персонажів низки оповідань. Метою нашої розвідки є опис та аналіз народної інтерпретації низки релігійних понять (терпіння, покути, смерті, душі, сенсу життя, Божого правосуддя тощо), базуючись на матеріалі прозових творів, у яких відображено концентроване світорозуміння етносу, морально-етичні засади, духовні вартості народу. У цьому викладі ставимо собі як завдання

представити зафіксовану у художній літературі народну «філософію смерті» українців як прояв внутрішнього, інтроверсійного характеру народної релігійності.

Актуальність теми продиктована тим, що дослідження порушеної проблеми дозволить поглибити в українській науковій думці усвідомлення особливостей тисячолітньої християнської традиції у духовній культурі українців шляхом дослідження вербальної форми народної побожності, смислового наповнення народної мудрості, що увібрала в себе досвід минулих поколінь. Народні уявлення українців Покуття про смерть висвітлено на засадах *порівняльно-історичного та семантичного методів* аналізу. Джерельну базу статті складають збірки новел В. Стефаника та Л. Мартовича [5; 9], пареміографічні збірки І. Франка та М. Номиса [7; 8], монографічне дослідження з народної танатології Р. Гузія [1], літературно-критичні статті І. Франка та кількох інших літературознавців [2; 6; 3; 4; 14], релігійно-теологічні праці [10; 11; 12; 13].

Основна частина. В. Стефаник, який походив з покутського села Русова на Прикарпатті (Снятинський повіт на Станіславщині, тепер Івано-Франківська область), із селянської родини, захоплювався духовною силою та красою народу. «Я люблю мужиків за їх тисячолітню, тяжку історію, за культуру, що витворила з них людей, котрі смерті не бояться, — зізнавався він. — За того, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові... Є що любити і до кого прихилитися. За них я буду писати і для них» [3, с. 5]. Митець, за словами Л. Дем'янівської, до всього придивлявся, дослухався «до голосу, до мови, до душевних поривів трудового селянства» [3, с. 15].

Достойне місце в українській белетристиці займає також творчість Л. Мартовича, якого, поряд з В. Стефаником та М. Черемшиною, зараховують до письменників «Покутської трійці». Він народився у селі Торговиця (тепер Городенківського району Івано-Франківської області) на Покутті в родині сільського писаря. У творах Л. Мартовича, за словами перекладача його оповідань О. Назаріва, пробивалася крізь «гіркий сміх» глибока, щира любов українця до обездоленого, пригнобленого народу, його сердечний біль через пороки своїх героїв і їх життя. «Мартович — народник в найкращому розумінні цього слова, відданий інтересам мужика, плоть від плоті, кість від кості якого він сам» [4, с. 3].

В. Стефаник у трагічних, драматичних ситуаціях розкривав духовну велич і силу простих людей, «він

читав ті лиця і велику пісню бою на них», «з їх губів зливав слова, з чолів вичитав мислі, а з серць виссав почування...» [5, с. 80]. Сучасники Стефаніка до-рікали йому, нерідко, песимізмом. Проте І. Франко не вбачав у новелах митця «...ані сліду песимізму. Навпаки, — стверджував Франко, — у багатьох із його оповідань віє сильний дух енергії, ініціативи, а у всіх бачимо велику любов до життя й до природи, речі зовсім суперечні песимізмів...» [6, с. 80]. Стефанік був не тільки співцем розпачу, а й надії [3, с. 14], його герої, жителі покутських сіл, втомлені до краю, за словами письменника, «вбиті по коліна в землю», «чорними долонями стручували піт з чола і великими руками ловилися землі», «у безтямній многості падали і здоймалися...» [5, с. 80].

Так у новелі «Сини» йдеться про старого Максима, який відтоді, як втратив обох синів, все кричав і на полі, і в селі. Старий волочив яру пшеницю кінми та, зокрема, говорив: «...Синів нема, стару за-порпав у землю [...] Ану, Звіздочолий, поки нам Бог назначив, берімси, брє, до цієї землі» [5, с. 148]. Приповідка, уплетена в репліку персонажа, є виявом традиційного народного світогляду, сформованого впродовж віків під впливом християнського віровчення, за яким лише Бог творить і дарує життя та визначає земний вік кожної людини.

Така картина світу, в якій людина бачить залежним від волі Всевишнього час, термін, тривалість свого перебування на землі, вимальовується у низці стійких народних висловів. За твердженням І. Франка, у віруваннях народу відбився погляд, за яким Бог виконує роль «містичної Парки Судільниці»: *Доки Бог жити судит* [7, т. 23, с. 118]. Варіантами до цього звороту є такі приповідки: *Поки Бог віку протягне* [8, № 7736]; *Доки ми Бог жити подовжит... жити дозволит*; *Хто це знає, доки нам Бог віку подовжит* («доки поживемо, на це Божа воля»). *Він не знає, на що го Бог на світі держит*, — кажуть про того, хто не знає різниці між добрим і злим. *Мене буди Бог диржати і добрі люди*, — говорить чоловік, надіючись ще прожити довгий час [7, т. 10, с. 77; т. 28, с. 448, 446, 389].

Слова надії на животворчу Божу силу читаємо й у Стефаніковій «Катрусі», у жалібному примовлянні зажуреної матері над важко хворою донькою: «Ми, Катрусю, геть з усього вішли. Муки на дні лиш трошки, зерна одного нема коло хати, та й зламаною грейдіра нема. Якби-с умерла, та й би-м стали як серед води.

Коби ті Бог хоть до осені додержев... Ей, дівко, дівко, тото-с себе та й нас зневолила!» [5, с. 35].

Вірою у те, що кожна людина живе на цьому світі стільки літ, скільки їй відпущено Божою волею, сповнені сумні думки й героїні оповідання «Осінь» В. Стефаніка, яка на печі «розпукалася від кашлю» й стогнала, звертаючись до всевидючого Бога: «Коби-то літо. Порозходили би си по роботі та й не гризли-си на купі. Сонечко би порозводило геть по полю. А так пекло у хаті. *Боже, Боже, не тримай ні більше на світі*, бо видиш, що нема як жити...» [5, с. 44].

Властивим людині є страх перед глибокою старістю. Зазвичай в народі кажуть: *Не дай, Боже, нікому дочекати великої старости*. Часто для людей похилого віку смерть є бажаною й очікуваною, «позаяк дає звільнення від життєвої втоми, земних турбот, страждань і тих прикрощів, яких завдає їм, і їхнім близьким глибока старість» [1, с. 23]. Люди, які довго і важко хворіють, потерпаючи від болю і муки, чекають смерті, як певного полегшення. В одній із бойківських казок у запису В. Гнатюка, як зауважив дослідник народної танатології Р. Гузії, йдеться про те, що «у ситуації тривалої відсутності смерті літні люди так її просять, що їхні голоси долинають аж до небес» [1, с. 24].

Подібні прохання до Бога про якнайшвидшу смерть зносить й баба з новели В. Стефаніка «Осінь». Її устами висловлений народний погляд на дуже тривале перебування людини у земному житті як на кару за прогрішення, спокутування гріхів: *«Божечку, Божечку, найди мені смерті, най я так гіренько не валяюси! Вже-м, відай, спокутувала усі гріхи, що-м нагрішила... Десь умирають такі, що лиш би їм бути, покидають добро і маетки, а я як отот твердий камінь, що го ніхто не годе роздавити. Боже, Боже, за що ні так тежко караєш?»*. А як баба відкашлялася, то все говорила до дітей, що сиділи біля неї: «*Де, де, дітоньки, моя смерть забула за мене*» [5, с. 42].

Слід зазначити, що хоча у новелах В. Стефаніка й немає активного протесту і боротьби, проте виразно проглядається конфлікт психологічний: «між добрими почуттями людини і жорстокістю обставин, в яких їй доводиться жити» [3, с. 10]. Зафіксувавши на сторінках своїх творів народне трактування смисложиттєвих понять, зокрема кінечності людського життя, письменник зумів розкрити «перед світом душу мужика — ніжну, чулу до краси, здорову, горду з природи, але невимовно змучену, розторгану, пошматовану» [3, с. 5].

Митець фіксує такі факти з народного життя, коли убогі покутяни журилися не з жалю за близькою людиною, яка може незабаром покинути цей світ, а з приводу браку коштів на її поховання. Син Митро дорікає своїй старій матері: «...Маєтків від вас не посів-єм, волів і коров не зібрав-єм, та й сидить собі тихонько. Або ліпше собі погадайте, чим я вас буду ховати? Чекаєте тої смерті, як каня дощу, все: «Божечку, Божечку, найди мені смерть», — а то все на мою голову...» («Осінь») [5, с. 43].

Тотожний за змістом народний вислів про небажане перебування між життям і смертю у глибокій старості занотований М. Номисом у його пареміографічній збірці, а саме: *Боже, як прийде час умерти, не допускай довго лежати — кажи прийти смерті!* [8, № 8304]. «Умирати би кожному, смерть не страшна, але довга лежа — ото мука, — читаємо подібні міркування у новелі «Скін». — І Лесь мучився. Серед своєї муки він то западався в якийсь другий світ, то виринав з нього». Автор, описуючи стан агонії, передсмертні страждання та видіння старого Леся, майстерно змалював народні уявлення про важку смерть як передсмертну покуту за непростені гріхи. Герой «роззявив очі, страшні і безпритомні» у момент проблиску свідомості. «Я помінив купити дзвін, аби по селу вогонь вістив, але роки були щіпко тісні, та й я все не вітекав. Прости мені, Господи милосердний» [5, с. 83].

Прикметним є те, що раптова, «нагла» смерть теж уважається в народі великим нещастям або карою Божою, виняток становить, як щаслива в Бога, смерть від грому. Тому й, зазвичай, просили: *Не дай, Боже, наглої смерті* [7, т. 27, с. 126]; *Дай, Боже, з який час лежати, а не нагло помірати* [8, № 8303]. Народні переконання про те, що несподіваною смертю Бог може карати людину за її прогрішення, в одній із своїх новел зафіксував Л. Мартович. Аничка, героїня оповідання «Грішниця», каже своєму чоловікові Андрійкові: «Та й не знатимете жадне, коли я вмру; [...] Без свічки вмру, лише хрест на себе покладу. Най Біг прийме й так! Не заслужила я на ліпше. Видко, що мині Господь милосердний і на цім світі покуту завдав. Ой! Та бо й грішниця я, грішниця!» [9, с. 198].

У народі до смерті ставилися, як правило, спокійно, розважливо, як до невід'ємної частини й умови людського буття, а часом, й прагматично, особливо у важких обставинах матеріальної скрути і крайньої бідності. Так в оповіданні «Святий вечір» бабин син

приніс на Святий вечір своїй старій матері, яка сиділа на печі «синя як пуп» у своїй холодній хаті, «хліб, та й горівки крішку, та й білу дранку», аби вона обійшла собі «света по-божому». Для нас дещо цинічно звучать його слова: «Та коби хоть Бог змилювався та муки вам довгої не дав та й лежні гнилої, аби вас борзо спретав» [5, с. 68].

Відповідь матері підтверджує свідчення низки етнографів про те, що якою безрадісною не була б реальність смерті, у народі все ж сприймали її смиренно, по-філософськи, і загалом без особливого страху і жалю [1, с. 161]. «Ой, синку, — каже стара жінка, — я так тої смерті, як мами рідної чекаю. Вночі то в кождий кут пролуплюю очі, ци десь з кута не привидиться, бо як привидиться, та й незабавки таки приходить. Але не привиджуєси» [5, с. 68]. Тут маємо згадку про одну з багатьох прикмет (видіння), з яких, як і тепер скрізь вірять, людина може довідатися про те, що їй самій чи комусь із родичів скоро помирати. Як свідчать дослідження етнографів та фольклористів, в народній уяві, в повір'ях та легендах, переважає традиційне сприйняття персоніфікованої смерті як істоти, зовні подібної до людського кістяка або в образі баби, жінки-жебракчи чи молоді красуні [1, с. 22].

Старий Лесь з оповідання «Скін» в останні хвилини життя бачить свою смерть як білу плахту, яка «всотується без кінця і міри» в хату через вікна. Ця плахта, від якої ясно, як від сонця, поступово уповиває, «як маленьку дитину», всі частини тіла коначого. «А накінець горло обсотує тугіше, все міцніше. Вітром довкола ший облітає й обсотує, обсотує...».

У своїй агонії Лесь також «видить на подвір'ю багато малих дівчат, кожда в руді жмінку квіток тримає». Коли він протер очі, то в його голові майнув здогад: «Аді, це ангели перед смертев показуються» [5, с. 82—83]. Оповіді українців Карпат про те, що перед самою смертю дехто бачить ангелів, вдалося записати й етнологів Р. Гузієві [1, с. 126].

Серед розповідей про передсмертні видіння помираючих поширеними у традиційній культурі українців є свідчення про те, що перед кончиною людина бачить або снить своїх покійних родичів. Так старому Лесеві в його останні хвилини з'являється мати: «Покінець стола сидить його небіжка мама та й пісню співає [...] Мама йде до дверей, за нею і спів іде, і муки з душі. Та й знов каганець показався». Герой пригадає собі народне вірування про те, що «мама

із того світа має прийти та й над своєв дитинов має заплакати. Таке Бог право їм надав» [5, с. 83].

Віддавна у народі зберігаються вірування у здатність людини бачити у віщих снах недобрі знамення, що передрікають смерть рідних або самої людини. В оповіданні «Мужицька смерть» Л. Мартович, твори якого, за словами І. Франка, відзначаються «незвичайно вірною та бистрою обсервацією» життя селян [2, с. 525], подає детальний, колоритний, розлогий опис сну Грицихи, яка, ночами «насилу відкликує від смерті» свого недужого чоловіка, тривожно передчуваючи його скору смерть.

В народній уяві здавна людське життя асоціюється із запаленою свічкою, а смерть — із її згасанням, догоранням, тому й жінка ночами не спить, лиш наслухає, «чи вже не по всему», та лиш дивиться за свічкою. Про свої тривоги вона розповідає сусідам: «... Цей ночі заснула-м на годинку та й то, знаєте, насилу сон ізломив. Та й снилося міні таке страшне-страшне: серце віщує, що вже не довго потягне [...] Сіла я, знаєте, на припічку, та й розгадую, що би цей сон міг значити. Вода каламутна, риба, зуби віпадають — та це смерть, нехибна смерть. Загадала я собі таку довгудовгу думку, що аж забула-м ся...» [9, с. 78].

З тексту цього твору дізнаємося також, що Грициха бачила у сні могилки, хрест, своє падіння у пропасть, а такі образи, як засвідчують етнографічні матеріали, народна свідомість тлумачить як передвісники смерті. Порівняльні дані дали дослідникові Р. Гузієві підстави констатувати той факт, що у численні прикметивіщування смерті та лиховісні сні вірили скрізь в Україні і чимало їхніх аналогій є і у віруваннях інших етносів Європи, старожитніх народів [1, с. 32].

Заслуговує на увагу також ще одна народна прикмета як попередження про скору смерть, згадана Л. Мартовичем в новелі «Гришниця». Це віщування стосується фізіологічного стану організму людини, змін у тілесних відчуттях. «Я вже не перебуду цієї осені, — міркує Аничка. — Як опадє осіння мрака, то задушить мене. Правду міні вповіла баба Палагна, що як, — каже, — половина тебе всередині обірвалася, то шкода вже й надію мати. «Ось-ось, — каже, — та й по тобі». Вірну міні правду сказала» [9, с. 179].

Однак конкретний час і обставини смерті приховані від людини: *Ніхто не знає, де го смерть чекає*, — стверджує приповідка. За наукою Церкви, час і спосіб смерті закриті перед нами Господь для того, щоб

ми завжди були готові до неї [10, с. 41]. «Від очей наших закритою є Воля Твоя, для того, щоб ми не знали часу нашої смерті і тому кожної хвилини готувалися до Твого поклику», — йдеться у молитві про щасливу смерть [11, с. 182]. Старі люди, коли їх питають про здоров'я, відповідають: *Держит нас Пан Біг до якогось чьису або Здоров, поки Бог подержит; Жию, доки Біг дасть; Всім нам Бог конець держить* («призначив, що з нами має бути») [7, т. 16, с. 543; т. 23, с. 174, 121, 289], — переконані віруючі люди, цілковито віддаючи своє життя в руки Вседержителя і Його проводів.

Суть належного приготування до смерті, яке полягає «у побожному житті з частою згадкою на смерть» [12, с. 96], стисло і вичерпно передав В. Стефанік однією реплікою головного героя новели «Такий панок», пана Ситника, а саме: «Коли я не хочу більше крові пити, так, як ви, і пополудні затикати подушками вікон, аби спати; я маю вмирати десь цими днями, та я хочу хоч трохи *перед Богом стати чистий*» [5, с. 130]. Джерелом таких уявлень є постулована християнською традицією віра у те, що після фізичної смерті тіло людини розкладається, «а душа переходить в іншу сферу, надприродну, «вбирається» в тіло духовне, небесне, і так одуховлена, стає перед Богом» [13, с. 310].

У традиційному українському суспільстві побутує звичай, за яким християнин у небезпечній недужі заздалегідь повинен прийняти передсмертні Святі Тайни — Покаяння, Євхаристії та Єлеопомазання. Прикметно, що і за наукою Церкви, і за народними уявленнями, смерть для вірян, які сповідаються, перестає бути страшною, і вони очікують смерті «з віданням на Божу волю та свої терпіння жертвують Господеві як покуту за свої гріхи» [12, с. 96].

Про усталену традицію сповідатися перед смертю йдеться в оповіданні Л. Мартовича «Мужицька смерть», у діалозі між важко хворим Грицем і Семенихою, що прийшла з жінками провідати слабого.

Аякже, аякже! — говорила Семениха. Таки треба підголитися. А шо ж? То так уже ведєся. Но, а як же. *Таже то й висповідатися треба*, та як неголеному?

Гриць повернув голову назад ік' стіні та й прошептав:

Та як?... *Чого міні сповідатися?... Таже я ще не вмираю.*

То нічого, нічого! — відповіла Семениха. — Але хто знає, чіє завтра? *Висповідатися треба.* Чоловік

не знає, на чім стоїть. *Сповідь нічого не завадить. Ану, не дай Боже чого... Хто то може знати?*

Грициха зітхнула:

Ой, треба, треба. Добре кажете, кумо. Я це вже віддавна собі міркую. Ану ж зайдеся вночі, та й по нім? *Відтак люди говоритимуть, що через мене несповіданий умер. От я таки піду до ксьондза, най вісповідає. А ви скочте, Іванишко, за своїм, най прийде підголити»* [9, с. 79].

У таких міркуваннях бачимо характерне для народної свідомості розуміння необхідності і потреби підготувати до смерті як тіло, так і душу людини. Важкі думки героїні відтворюють безрадісну картину життя покутських селян.

Це життя для них, часами, ставало страшнішим, ніж сама смерть. Усвідомлюючи, що її чоловікові вже недовго залишилось перебувати на цьому світі, Грициха журиться невтішною долею своїх дітей по батьковій смерті: «...Діти мої, гадаю собі, що з вами буде? Підете попід чужі плоти, а відтак як підроснете, то підете на службу до пана або до жида. *Радше, шоби ви вперед повімирали, то так би міні тяжко не було. Раз би-х віджалувала та й по всьому. А відивлювати очи цілий вік, як діти валяються попід чужі плоти, як у дворі або в жидів неміт та нечесані молодий вік зробляють, то, — сусіди мої, — тяжко, то дуже тяжко...*» [9, с. 78]. Героїня твору воліє поховати своїх дітей, з розпуки готова змиритися зі їхньою смертю, аніж дивитися на їхнє поневіряння. Так яскраво, «з глибоким знанням життя й побуту трудового люду» [14, с. 14] змалював селянський світ Л. Мартович.

Персонажі оповідань письменників «Покутської трійці», запрацьовані, замучені, збідовані, є носіями високих моральних принципів, що відповідають вимогам народнохристиянської морально-етичної традиції. Так у тексті оповідання «Засідання» натрапляємо на нагадування про смерть як застереження людини перед злими учинками. Війт у канцелярії з докором такими словами звертається до старої Романихи, яка, не маючи «грейціра на топливце», украла з-під церкви «здрихлавілу» дошку, що залишилася від дзвіниці: «Але з-під церкви красти? Таже ваші гони вже не довгі, та пам'ятайте і на тот бік, аби-сте що принесли...» [5, с. 62].

У цьому фрагменті знайшли свій відбиток народні уявлення про те, що на той світ людина може узяти

зі собою лише багаж добрих справ, моральне добро. Такі переконання, безперечно, мають як сакральний аналог тексти Святого Письма, відповідно до якого нагородою для праведних є безсмертя і вічне життя, «тим, що витривалістю в добрім ділі шукають чести, слави і нетління — життя вічне» (Рм., 2:7). За наукою Христа, всі люди по смерті здадуть рахунки за вчинене зло і беззаконня (Мт., 25). А крадіжка, тобто потаємне присвоєння чужої речі, відповідно до вимог християнської моралі, є гріхом супроти обов'язку кожної людини шанувати чуже добро і порушенням сьомої Божої заповіді.

Слід зауважити, що важкість гріха проти власності ближнього, за церковною догматикою, залежить від обставин: частково від наміру, частково від величини шкоди, нанесеної ближньому, «від величини утраченого в нього зиску і від маєткового стану покривдженого» [12, с. 87] тощо. Оповідання В. Стефаніка закінчується тим, що радні на засіданні вирішили, «аби таку бідну одову не карати» і аби вона не давала присудженого «лева на церкову», бо «церкова, відай, си не загіє одовиним левом» («Та замість аби церкова бабі дала, то ще ме від неї брати того студеного лева?»), вони також прикликали бабиного сина і картали його за те, що він своїй матері не кине й «віхтика соломи» [5, с. 63]. Як бачимо, сюжет цієї новели віддзеркалює вагомий вплив християнської етики на формування народної моралі.

Аналізований у цьому викладі матеріал та окреслене коло питань не вичерпують теми народної релігійної «філософії смерті» у творах В. Стефаніка та Л. Марковича. У наступній розвідці плануємо розглянути ще низку важливих питань у межах зазначеної теми, а саме: звичай передсмертного прощання з родиною, сусідами і знайомими, привселюдне прощення провин (9, «Мужицька смерть»); уявлення про душу як внутрішню, життєдайну силу, безсмертну субстанцію (5, «Діточа пригода», «Давнина»; 9, «Мужицька смерть»); народне розуміння життя як дороги до Бога, а смерті як порогу, за яким настає єднання з Творцем, повернення до нього (5, «Дорога», «Вона — земля»); уявлення про зв'язок між живими та померлими через молитву заступництва перед Богом (5, «Камінний хрест»); народний звичай згадування покійника добрим словом з побажанням йому легкого спочинку (5, «З міста йдучи»).

Висновки. Народна «філософія смерті» у світоглядній традиції покутян, як і українців загалом, позначена сильним впливом християнського віровчення. Питання терпіння, смерті, сенсу життя, уявлення про земне існування людини як перехідний етап до Вічності, поняття про абсолютну Божу справедливість мали визначальне значення у народній свідомості, викликали занепокоєння і тривогу.

Важливим чинником морального світу релігійної людини кін. ХІХ — початку ХХ століття був страх перед посмертною карою за приховані і неприховані гріхи. Аналізовані нами твори української белетристики зафіксували усталене у світогляді українців Покуття ставлення до смерті з погляду віри, яке звільняє людину від екзистенційних страхів і сумнівів. В. Стефанік та Л. Мартович у своїх новелах устами персонажів, простих селян, відобразили народне розуміння земного життя як приготування до іншого, кращого життя; земля — то тільки тимчасове місце перебування людини, в якому немало страждань, болю і зла, а справжнього щастя на цій землі не знайти.

Разом з тим, народне трактування смерті пов'язане й з давніми світоглядними віруваннями, характерними для міфологічного мислення уявними образами.

Перспективи подальших досліджень. Подальші розвідки з цієї тематики передбачають можливість простежити органічний зв'язок народних релігійних уявлень українців із філософськими підвалинами духовної культури, втіленими у творчості українських мислителів, а також із загальноєвропейськими та світовими тенденціями через студіювання творів художньої літератури як одного із джерел пізнання засадничих орієнтирів етносу.

1. Гузії Р. *З народної танатології: карпатознавчі розсліди*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. 350 с.
2. Франко І. *З останніх десятиліть ХІХ віку. Франко І. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41. С. 471—529.
3. Дем'янівська Л. Митець великого таланту. *Стефанік В. Моє слово: Новели та оповідання*. Київ: Веселка, 1991. 130 с.
4. Назарієв О.Н. Предисловіє. *Мартович Л. Войт и другие рассказы. Разрешенный автором перевод с украинского*. Москва: Польза, 1910.
5. Стефанік В. *Моє слово: Новели та оповідання*. Київ: Веселка, 1991. 190 с.
6. *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1904. Кн. 2.

7. Галицько-руські народні приповідки. Зібрав, упорядкував і пояснив І. Франко: у 3 т. *Етнографічний збірник*. Львів, 1901—1910.
8. *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Уклад М. Номис. Київ: Либідь, 2004. 352 с.
9. Мартович Л. *Повне зібрання творів*. Івано-Франківськ: ЛІК, 2015. Т. 1. 263 с.
10. *Основи Христової віри*. Дрогобич: Відродження, 1997. 186 с.
11. *Молитовник на всяку життєву потребу: 300 духовних перлин Сходу і Заходу*. Львів; Київ: Покрова, 2007—2008. 283 с.
12. Лужницький Л. *Християнсько-католицька етика: учебник для середніх шкіл*. Мінхен, 1948. 97 с.
13. Олійник Т.П. *Сила Хрищення. Засади Духовного життя*. Пустомити: Вид-во оо. Василян, 1994. 335 с.
14. Погребенник Ф. «Забобон» Леся Мартовича. *Мартович Л. Забобон: повість*. Київ: Дніпро, 1985. 351 с.

REFERENCES

- Huzij, R. (2007). *From Folk Thanatology: Carpathian investigations*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Franko, I. (1984). Since the last decades of the XIX-th century. In I. Franko. *Collected Works: in 50 v.* (Vol. 41, pp. 471—529). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Dem'ianiv's'ka, L. (1991). An artist of great talent. In V. Stefanyk. *My word: Novels and stories* (Pp. 5—16). Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Nazariev, O.N. (1910). Introduction. In L. Martovich. *Voight and other stories. Ukrainian Translation allowed by author*. Moscow: Pol'za [in Russian].
- Stefanyk, V. (1991). *My word: Novels and stories*. Kyiv: Veselka [in Ukrainian].
- Literary and Scientific Journal*. (1904). (Book 2). Lviv [in Ukrainian].
- Franko, I. (Ed). (1901—1910). Galician-Ruthenian folk parables. Collected, compiled and explained by I. Franko: 3 v. In *Ethnographic collection*. Lviv [in Ukrainian].
- Nomys, M. (Ed). (2004). *Ukrainian proverbs, sayings and many others. Collected by M. Nomys*. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
- Martovych, L. (2015). *Complete collection of Works* (Vol. 1). Ivano-Frankivs'k: LİK [in Ukrainian].
- Fundamentals of the Christian faith*. (1997). Drohobych: Vidrodzhennia [in Ukrainian].
- Prayer for all vital needs: 300 spiritual pearls of East and West* (2007—2008). Lviv; Kyiv: Pokrova [in Ukrainian].
- Luzhnyts'kyj, L. (1948). *Christian Catholic ethics: Textbook for night schools*. Munich [in Ukrainian].
- Olijnyk, T.P. (1994). *Power of Baptism. The principles of spiritual life*. Pustomyty: Publisher Basilian Fathers [in Ukrainian].
- Pohrebennyk, F. (1985). «Superstition» Les Martovych. In L. Martovych. *Superstition: the story* (Pp. 5—20). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].